

Заснування Слобожанського міста балаклія та його забудова в другій половині XVII ст.

Л. В. Качемцева, *Харківський національний технічний університет будівництва і архітектури*

Постановка проблеми. В історії заселення Слобідської України та заснуванні міст на її території акцент зроблений на п'яти поселеннях – Острогожськ, Суми, Охтирка, Харків, Ізюм – центрах слобожанських полків. Початковий етап існування та особливості забудови міста Балаклія, котрий мав в другій половині XVII ст. статус полкового міста, досліджений менше.

Аналіз публікацій з теми дослідження. Основна інформація з заселення Слобідської України та заснування міст на її території міститься в роботах Багалія Д.І. [1], Загоровського В.П. [2], Слюсарського О.Г. [3], Юркевича В. [4], в краєзнавчих [5], історичних [6], історико-статистичних публікаціях [7]. Найбільш повно особливості зведення міст на Слобожанщині розглядаються в монументальній роботі з містобудування в Московській державі в XVI – XVII ст. [8].

Мета статті – визначити особливості заснування та забудови слобожанського міста Балаклія на початковому етапі його існування.

Основний зміст статті. Слобожанщина – один із регіонів України, які склалися на раздоріжі Дикому степу між нестійкими політичними кордонами Росії, Речі Посполитої та Кримського Ханства в XVII – XVIII ст. Російський уряд, політичні відносини якого з кримським ханством та татарськими ордами були складними, дотримувався в основному оборонно-наступальної тактики, поволі просував кордони в степ, створюючи укріплені лінії фортець – Білгородську, Ізюмську, Українську та ін. Зведення Білгородської межі (1653 р.) створило сприятливі умови освоєння південних околичних земель, за якими незабаром закріпилася назва Слобідської України.

Малоросійська колонізація Слобідської України носила вільний характер і вимагала самостійності та ініціативи від населення. Полкове місто Балаклія (і низку інших фортець на території південної Слобожанщини) заснували і забудували малоросійські переселенці самостійно в 1663-1664 рр.

Місто Балаклія зводилося за Білгородською оборонною межею. Його укріплення та планування будувалися з урахуванням кругової оборони. Для зведення міста-фортеці було вибрано узвишся при злитті річок Донець і Балаклія. Біля двох Балаклійок (р. Середньої Балаклійки та р. Сухої Балаклійки) переселенці збудували дерев'яну фортецю з проїжджими глухими баштами. Укріплення Балаклії складалося з трьох частин: малий «городок», великий «город» і «посад». Малий «городок» або «замок» був цитаделлю, що виконувала оборонну функцію. Тут розміщувалися порохіві льохи, військові запаси, зрідка комори і склади заможних городян. Фортеця (великий «городок») займала верхнє плато узвишся, що на півдні та заході круто спускалося до злиття річок. Фортеця вміщувала соборну площу, торгові лавки, військово-адміністративні установи, деяку кількість житлових

кварталів. Площа, що мала форму близьку до прямокутної, була головним планувальним елементом укріпленої частини міста. Собор на площі виконував роль міської доміанти.. Близький до регулярного посад, де розміщувалися решта церков та постійні садиби, розташовувався на пологих схилах узвишшя.

Московський уряд визнавав за переселенцями право зберігати свої «старочеркеські звичайності», національні традиції, життєвий устрій, що в свою чергу, впливало на характер забудови міста-фортеці. На новому місці переселенці відтворювали традиційні типи будівель і споруд, базуючись на вивезених з Подніпров'я та Лівобережжя знаннях і навичках в будівельній справі, використовуючи місцеві будівельні матеріали. Основним будівельним матеріалом в Балаклії, оточеною віковими лісами, була деревина.

Висновки. Балаклія, що заснована 1663 р. на півдні Слобожанщини малоросійськими переселенцями, приклад компактного, спланованого з урахуванням кругової оборони, міста-фортеці XVII ст. Поселення складалося з трьох частин: малий «городок», великий «город» і «посад». На особливості планувальної структури та характер забудови міста на початковому етапі вперш за все вплинули: рельєф місцевості (підвищення біля злиття річок), природні умови, національні традиції життєвляштування, рівень знань і досвід будівельників, місцеві будівельні матеріали (основний – деревина).

Література

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – Харків: Дельта, 1993.
2. Загоровский В.П. Из истории городов на Белгородской черте // Труды Воронежского гос. ун-та, – Воронеж, 1966. – Т. 64.
3. Слюсарский А.Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины в XVII-XVIII веках. – Харьков, 1964.
4. Юркевич В. Еміграція на схід і залюднення Слобожанщини за Богдана Хмельницького. – К., 1932.
5. Маслійчук В.Л. Балаклійський полк (1669 – 1677 рр.). – Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2005.
6. Історія міст і сіл УРСР: Харківська область. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1967.
7. Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии.
8. Градостроительство Московского государства XVI – XVII в. – М. Стройиздат. 1994.